

Södertörns högskola | Institutionen för livsvetenskap. Examensarbete
avancerad nivå 15 hp/ Utbildningsvetenskap/ Hötterminen 2012 interkulturella
lärarutbildningen mot förkola, förskoleklass och grundskolans tidigare år

Språkstimulering i förskolan

- En jämförande studie av två förskolor med skilda förutsättningar för det svenska språket

Av: Therese Lindestreg

Handledare: David Gunnarsson

Abstract

Type of essay: Degree in teacher education, advanced level, 15 hp. Södertörns University

Title: Language stimulation in kindergarten

- A comparative study of two kindergartens with different conditions of the Swedish language

Author: Therese Lindestreng

Supervisor: David Gunnarsson

Autumn term: Autumn term 2012

The purpose with this thesis is to study how two chosen kindergartens work with language stimulation. The two kindergartens are working under different conditions in respect of the Swedish language. The children in the one kindergarten are bilingual whilst the children in the other are monolingual. The study is aiming to see whether these different conditions have any implication for the pedagogues' way of working.

In order to achieve the result, the method of interviews has been used. Six pedagogues have been interviewed, three from each kindergarten. In addition observations have been conducted during two full working days on each of the kindergartens.

The theoretical basis of my thesis is a study of Anne Kultti who has conducted a study to see how children with another mother tongue than Swedish can assimilate the normal day in a kindergarten with all its implications on the free play, the gatherings, the meals and the story telling (Kultti2012:75). As this is the latest in respect of research in this field I have used it as the basis of my thesis.

The conclusion that can be drawn from my thesis is that the language stimulation work has different shapes in different kindergartens. The conditions of the children groups are not the only influence on the pedagogues' work with language stimulation.

The key words of my thesis are:

- Language stimulation - Språkstimulering
- Scaffolding – Stöttning
- Creation of sentences – Meningsskapande
- Pedagogical quality – Pedagogisk kvalité

Innehållsförteckning

Abstract	2
1. Inledning	5
2. Bakgrund	7
3. Syfte	8
4. Frågeställning	8
5. Tidigare forskning	8
6. Centrala begrepp	10
– 6:1 Stöttning (scaffolding)	11
– 6:2 Meningsskapade ur ett språkligt perspektiv	11
– 6:3 Pedagogisk kvalité	12
7. Litteraturgenomgång	12
8. Material och metod	13
– 8:1 Intervju	15
– 8:2 Observation	15
– 8:3 Urval	17
– 8:4 Genomförande	17
– 8:5 Forskningsetniska principer	17
9. Analys	18
9:1 Barnböcker	20
9:1:1 Observationer utifrån barnböcker	21
9:2 Material och miljö	23
9:2:1 Observationer utifrån ateljé	27
10. Slutsats och sammanfattning	30

11. Käll- och litteraturförteckning	33
11:1 Trycka källor	33
– 11:2 Internet	34
– 11:3 otryckta källor	35

1. Inledning

Förskolans uppdrag har varit i förändring under åren och med den nya läroplanen Lpfö 98 reviderad 2010 för förskolan kommer en större betoning på bland annat språk, matematik och natur. Med de kraftigare betoningarna i läroplanen för förskolan måste de verksamma pedagogerna i förskolan lägga mer vikt på språkstimulering och ge barnen fler tillfällen till språkstimulerande aktiviteter. I läroplanen står det att lärande och språk hänger ihop och att vi inte kan skilja dem åt (Lpfö 2010:8). Förskolan ska stimulera varje barns språkutveckling och uppmuntra nyfikenheten och intresset till språket genom olika arbetsätt. Förskolan ska även se till att barnets modersmål får stimulans och kan utvecklas framåt (Lpfö 2010:8).

För att förskolepedagogerna ska kunna uppfylla läroplanens mål och riktlinjer måste pedagogerna ha en förståelse för barnen de arbetar med. Bente Eriksen Hagtvet professor i specialpedagogik skriver om språk och språkutveckling i förskolan, hon menar att språket är det viktigaste redskapet människan har för att kunna nå varandra och kunna kommunicera om det som händer i verkligheten (Eriksen Hagtvet 2007:50). Det finns olika synsätt på hur pedagoger på förskolan ska arbeta med språkutveckling och språkstimulering. Caroline Liberg som är professor i utbildningsvetenskap skriver om språkutveckling. Hon menar att vi ska ta tillvara på barnens språkutveckling och viljan till att använda språket i alla situationer som ges. Det är inte bara under de styrda aktiviteterna på en förskola eller skola där barnet lär sig språket. Vardagssituationerna är minst lika viktiga i barnens språkinläring (Liberg 2003:11). Det är inte endast lärandesituationer som är betydelsefulla på förskolan utan det är många aspekter som spelar in i barns lärande. Ladberg som är fil.dr i pedagogik skriver att vi ger barnen en trygghet när de kan förklara hur de känner och tycker med hjälp av språket och att ett barn öppnar upp sig mer för en person som den känner sig trygg med (Ladberg och Nyberg 1996).

Eftersom förskolans roll har blivit viktigare sedan förskolan fick en egen läroplan 1998 och nu med den reviderade upplagen som kom 2010 är det upp till pedagogerna på förskolan att göra den till den första instansen i ett utbildningsled. Förskolan är inte längre ett ställe där föräldrarna endast lämnar sina barn för att kunna arbeta utan nu är förskolan det första steget för lärandet. Idag är det även så att förskolan kan vara det enda stället vissa barn möter det svenska språket i och då blir pedagogernas arbete mycket viktigare och mer betydelsefullt för det unika barnets språkutveckling (Bunar 2010:419).

Det finns många handböcker kring språk och språkstimulering att få tag i, två personer som har skrivit en är Loken och Melkeraaen som är bildlärare och förskolelärare. De skriver om språkstimulering i förskolan och menar att det inte ingår i endast en aktivitet om dagen på en förskola. De menar att språkstimulering är något som sker hela dagen på en förskola därför att vi använder oss av språket hela tiden. Det är pedagogernas arbete att göra alla situationer på förskolan till språkstimulerande genom att tänka på användningen av ord och skapa en mening utifrån dem (Loken & Melkeraaen 2006:10).

Loken och Melkeraaen skriver om samlingar och dess betydelse för språkstimulering, de anser att på samlingen kan språket stimuleras på ett bra sätt om man använder den väl. Om vi lyssnar in barnens intressen och tar med dem till samlingen för att göra något med det så blir det en bra övning för språkstimulering. De utgår från frågor som de tycker att pedagogen ska ställa för att kunna få till en bra samling som ger alla barn något i språkutvecklingen. Huvudfrågorna som de anser att man ska arbeta efter för att få till en så bra samling som möjligt är:

- Hur ordnar vi en samlingsstund så att alla barn förstår vad som händer?
- Vad är våra barn i gruppen intresserade av?
- Vore det lämpligt att dela upp barnen i mindre grupper? Vad skulle det kunna ge barnen?

Det är inte bara samlingarna som Loken och Melkeraaen tycker är viktiga för andraspråksinlärare och deras språkutveckling utan de är även inne på att strukturen på förskolan ska följa ett visst mönster så att de skapar en trygghet och en igenkännande miljö för barnen. Om barnen inte alltid förstår språket så ska de i alla fall känna till situationen runt omkring och känna sig trygga i den (Loken & Melkeraaen 1996:28ff).

Med denna studie vill jag ta reda på om ett språkstimulerande arbetssätt skiljer sig åt beroende på vad det är för barn som går på förskolan. Förutsättningarna på de två förskolorna skiljer sig åt på de sätt att i det ena området har barnen svenska som modersmål. Den andra förskolan ligger i ett område där barnen har ett annat språk än svenska som modersmål så det svenska språket är endast representerat på förskolan. Jag vill veta om detta har någon betydelse för hur pedagogerna arbetar med ett språkstimulerande arbetssätt.

2. Bakgrund

De senaste decennierna har det svenska samhället blivit allt mera mångkulturellt, siffror visar att ca 17 % av den svenska befolkningen är födda i ett annat land än Sverige. Siffrorna visar ett snitt över landet och det skiljer sig från område till område. Skolans/förskolans roller blir med den ökade migrationen annorlunda, tittar vi tillbaka femtio år i tiden så var det svenska samhället helt annorlunda och skolväsendet fungerade på ett annat sätt. Skolans värld är i ständig förändring inte minst med den ökade migrationen. Förskolan och skolans arbetssätt är i förändring i takt med att det svenska samhället förändras. Det som fungerade förr måste ses över och anpassas till dagens samhälle. Det är på få arenor som migrationen bidrar till så stora förändringar som i förskolan och skolans värld (Bunar 2010:417). Bunar skriver om den urbana skolan och med det menar han att skolan blir allt mer mångkulturell. Med en förändrad elevsammansättning blir skolan och förskolans roller annorlunda och för att kunna hänga med i dessa förändringar så startades miljonprogram på 1960-70 tal. Den ökade migrationen gör att i de utsatta områdena byts nästan hela befolkningen ut under en femårsperiod och det skapar arbetslöshet och att de som bor där kan bli socialt utsatta. Detta förhållande påverkar förskolorna och skolorna i området negativt (Bunar 2010:419). Den urbana skolan präglas av att den är sammansatt av mångkulturella elevsammansättningar, i dag finns det över hundra skolor där över 50 % av eleverna är av en annan bakgrund än svensk (Bunar 2010:420).

Vad som menas med språkstimulans kan skilja sig åt från olika pedagoger och forskare. Eriksen Hagtvet tycker att det är viktigt att barn får samspela med varandra och att det är i situationer som barnen är aktiva med varandra som kunskap uppstår. Pedagogens roll anser hon är att uppmuntra barnen till lusten att undersöka världen genom de pedagogiskt planerade aktiviteterna på förskolan. Hon anser att det inte endast är samspelet barn emellan som är viktigt utan även pedagogens tillfällen till dialog med dem. Det är i dialog med en vuxen som barnet får uppleva och utveckla sina språkliga förmågor. Pedagogen måste tänka på hur hon/han uttrycker sig så att barnet förstår och kan utveckla en god social förståelse. Utveckling och språkstimulering går hand i hand enligt Eriksen Hagtvet (Hagtvet 2006:6-7).

Svensson tycker att den fonologiska medvetenheten ska stimuleras genom att använda sig av språklekar. Fonologisk utveckling är ljudet och ordets uppbyggnad. En språklek kan vara till exempel rim och ramsor eller att lära sig identifiera olika ljud i ett ord (Svensson 1998:86). Svensson lyfter även olikheter mellan ordets innebörd i de olika bitarna morfem och de ljudande enheterna fonemen. Ett barn blir språkligt medveten när det kan skriva, uttala och

dela upp de olika språkljuden till delar och kan kombinera dem till ett ord. Det finns många olika medvetenhetsnivåer, en av dem är fonologisk medvetenheten där det finns likheter med språkljudlekar (Svensson 1998:18).

3. Syfte

I min studie kommer jag att jämföra två förskolor med olika förutsättningar för det svenska språket. Skillnaderna mellan de två förskolorna är främst att den ena förskolan är dominerad av tvåspråkiga barn och på den andra förskolan är barnen enspråkiga. I min undersökning vill jag se om förutsättningarna barnen har för språket har någon påverkan på hur pedagogerna arbetar med språkstimulering.

4. Frågeställning

- Hur ser pedagogerna på språkstimulering på de två valda förskolorna?
- Hur är arbetet med språkstimulering upplagt på de två valda förskolorna?
- Hur är pedagogernas arbetssätt anpassat efter förutsättningarna för språket på de två valda förskolorna?

5. Tidigare forskning

Det finns mycket forskning om språk eftersom det är så viktigt för oss människor. Däremot är inte all forskning om språk relevant för just min undersökning. Jag har valt att avgränsa mig till forskningen kring andraspråksinlärning och då främst Kulttis forskning som kom ut tidigare i år. Jag har även valt att läsa in mig på språk utifrån ett miljöperspektiv då jag anser att detta är relevant för min undersökning. Nedan kommer jag att presentera de forskningar som jag tycker är relevanta för min undersökning.

I år har Anne Kultti doktorand i pedagogik lagt fram sin avhandling om barn med svenska som andraspråk och menar att förskolans grund är att fostra demokratiska samhällsmedborgare, resonemangen finner sin grund i läroplanen för förskolan lpfö 1998 reviderad 2010 (Kultti 2012:15,39). Hon skriver om att den svenska barnboken är ett av de tillfällen som ett barn med svenska som andraspråk får chansen att stimulera det svenska

språket på och att det sättet fungerar bra både för pedagoger och för barnet (Kultti:2012:166). Hon har gjort en studie för att kunna se hur barn med ett annat modersmål än svenska kan ta till sig den vanliga dagen på en förskola med allt vad det innebär från den fria leken, samlingar, måltider och sagostunder (Kultti2012:75). I sin studie har hon märkt ett mönster på att barnen utvecklar språken parallellt och att även tidigare forskning inom ämnet säger att barn ofta växlar mellan modersmålet och svenska språket beroende på situation och samtalspartner. Hennes studie visar att valet av lekmaterial är viktigt och att de senare speglar barnens kunskaper i andra situationer och bidrar till ett mer stimulerat språk. Igenkännande material i form av leksaker är något som hon pratar om att finna en gemensam nämnare för från modersmålet till det svenska språket, vilket gör att språkinläringen och situationen blir mer givande på förskolan. Hon har ett exempel med en bok som barnet har hemma på sitt modersmål och på svenska på förskolan, det ger möjlighet för barnet att känna gemenskap och möjligheten att kommunicera eftersom det är något det känner sig trygg med (Kultti 2012).

Hennes resultat av studien visar att bara för att det svenska språket är det talade språket på en förskola så är de inte det enda sättet för barnen att kommunicera på utan hon menar att barnen själva väljer ut ett sätt hur de vill kommunicera och känna gemenskap med gruppen. Det är upp till förskolans personal att ge barnen möjlighet att känna igen miljöer och situationer som gör det lättare för dem med svenska som andraspråk att känna en gemenskap och en inkluderande situation. Stöttnen av barnen av pedagogerna betyder mycket för dem och den grunden finns i läroplanen att alla barn har rätt till stöttnen på förskolan (Kultti 2012).

Forskning kring språkstimulering visar att ett nära samband mellan föräldrar och barn ger ett bättre resultat språkmässigt än föräldrar som inte är med och påverkar språkinläringen i lika stor grad (Svensson 1993:183). Detta resultat visar sig i Ann-Katrin Svenssons studie om tidig språkstimulering av barn. Hennes resultat visar att barn som får en hög grad av språkstimulans redan från tidig ålder får en bättre språkförmåga senare under livet, deras språkstimulans gav även bättre resultat i matematik för att dessa barn kunde räkna längre än de barn som inte fått en bredare språkstimulans från både föräldrar och förskola (Svensson 1993:184).

Forskning i fokus är en serie forskning som skolverket ger ut. I nummer 6 i denna serie är det Eva Johansson som är fil dr vid Göteborgs universitet som bland annat forskar om barns lärande. Johansson skriver om en samspelande atmosfär på förskolor, hon menar att pedagoger måste vara lyhörda och närvarande i barnets vardag och miljö. Med detta menar hon att pedagoger ska ta hänsyn till barnens intresse och vilja till att upptäcka nya saker på

deras sätt (Johansson 2003:50). Ett sätt att få barn att lära sig skriver Johansson är att bygga verksamheten på att de ska bli nyfikna på att lära och genom nyfikenheten vilja ta reda på mer om omgivningen. Uppmuntran till något tycker hon är ett bra sätt för att få barn att vilja lära sig mer på (Johansson 2003:101). Möten för samtal diskuteras i hennes forskning och hon menar att ett sådant möte kan uppstå på alla möjliga olika sätt. Ett möte som hon beskriver kan ske vid påklädning av barn som ska ut och då sker ett möte och förhoppningsvis ett samtal mellan barn och pedagog. Andra tillfällen för möten är blöjbyten, lunch och andra rutiner som ingår i förskolans verksamhet (Johansson 2003:140). I slutet av sin forskning skriver hon att samtal kan ses som ett slags maktperspektiv, att den som kan samtala och beskriva det han eller hon vill har makten (Johansson 2003:194).

Bond och Wasik har skrivit en avhandling som heter Samtalsstationer som bygger på olika metoder för att kunna stödja yngre barns språkutveckling. Forskningen är baserad på att språkutveckling bygger på uppfattningen om att kommunikation är avgörande för språkutveckling. De menar att det viktigaste är att barn får chansen att kommunicera för att kunna stärka sitt språk och sin språkutveckling. Vikten av att ha en bra pedagog runt omkring sig i sin språkutveckling anser de vara mycket viktig och att det är pedagogen som leder in barnen redan från tidig ålder till ett rikt talspråk vilket ger fördelar när barnet kommer upp till skolan och ska lära sig att läsa och skriva. Språkutvecklingen anser de är en av de viktigaste milstolparna som barnen ska nå under deras tidigare år (Bond & Wasik 2009).

6. Centrala begrepp

Under denna rubrik kommer tre centrala begrepp att förklaras och definieras. Begreppen som jag valt ut är stöttning, meningsskapande och pedagogisk kvalitet. Genom dessa begrepp kommer jag senare i min undersökning analysera och redovisa mina resultat från intervjuerna och observationerna som jag gjort på de två förskolorna. Dessa begrepp har jag valt ut för att jag tycker att de är relevanta och det är ett intressant ingångsläge för min undersökning. Dessa tre begrepp är utvalda för att de på sätt och vis hänger ihop och belyser olika vinklar av språkstimulans.

6:1 Stöttning (scaffolding)

Stöttning är ett centralt begrepp för förskolans verksamhet. Förskolebarnen behöver stöttning för att kunna utveckla sina ordförråd och för att språkligt kunna lyfta sig själva till nästa nivå. Med stöttning syftar Kultti på att med en vuxens bidrag kan ett barn lyfta sig till en högre nivå. En vuxen i barnens närhet hjälper dem genom att vara en förebild, vägleda, reflektera och uppmuntra dem. Att bland annat få barnen att reflektera över en situation får de dem att visa sina kunskaper för den vuxne i en viss aktivitet. En viktig faktor vid stöttning är att ta hänsyn till barnens intressen (Kultti 2012:30). En typ av stöttning som sker på förskolan är kommunikation genom att pedagogen vägleder barnen framåt (Kultti 2012:30). Vid en aktivitet är det viktigt att stötta barnen mycket under början för att sedan minska sin stöttning och låta barnen själva få styra processen (Kultti 2012:30).

Eriksen Hagtvet tar också upp stöttning i form av scaffolding och menar att den är som en byggställning för barnen som den vuxna har varit med och byggt upp som stöd för dem. När barnen utvecklar en förmåga mer och mer så ska pedagogen vara med och ta bort denna byggställning så att barnen får chansen att klara sig mer självständigt. Byggställningen fungerar som en stöttande pedagog (Eriksen Hagtvet 2006:131). Uppmuntran och stöttning hör i hopp enligt Eriksen Hagtvet och det är lika viktigt att barnen får båda delarna i sin utveckling av språket. Att leka sig fram till språket med en vuxen till hands tycker hon är ett bra sätt för förskolebarn att utvecklas (Eriksen Hagtvet 2006:131).

6:2 Meningsskapande ur ett språkligt perspektiv

Meningsskapande kan se olika ut utifrån olika perspektiv. Ur en språklig vinkling ses meningskapande som ett resultat av en individs handling. Det är miljön runt omkring individen som är avgörande för om handlingen får någon vidare mening (Öhman 2008:33). När meningskapande studeras utifrån miljön ses handlingen och miljön utifrån samma perspektiv och det blir till en enhet. När en individ är medveten om att mening skapas i sociala sammanhang är vi med och påverkar resultatet av handlingen (Öhman 2008:34). Ett sätt att studera människors mening är att utgå från deras handling, för att ta reda på om individen har kunskap inom ett ämne är kommunikation och samspel individer emellan ett sätt att se kunskapsyften. För att ta reda på om en situation är meningskapande är observationer ett bra sätt för utvärdering (Öhman 2008:35).

6:3 Pedagogisk kvalitet

Förskolan ska vara starten till livslångt lärande och den ska erbjuda barnen ett sätt att utforska det som finns runt omkring dem. Pedagogisk kvalitet blir allt viktigare på förskolan för att barnen ska kunna få det stöd de har rätt till. Pedagogisk kvalitet på förskolan är för Gunni Kärrby som är forskare vid institutionen för pedagogik i Göteborg ett sätt att skapa villkor för inläring och utveckling av förmågor som barnen kommer att ha nytta av under hela livet (Kärrby1997:27). Kvalitén i det pedagogiska arbetet har sin grund i att finna de viktigaste bitarna som barnen behöver ha med sig i det fortsatta livet, en sådan kan vara språkutveckling. Språket har barnen med sig hela livet och grunden läggs bland annat på förskolan för att sedan byggas på hela livet. Det pedagogiska kvalitetsarbetet ska utgå från vad pedagogerna anser att barnen ska ta med sig från förskolan och applicera senare i livet (Kärrby 1997:27).

7. Litteraturgenomgång

Till min undersökning är det inte endast tidigare forskning som är relevant. Eriksen Hagtvet har skrivit en avhandling om språk men eftersom det inte är den jag använder mig av utan senare skrivna böcker så har jag valt att lägga det under denna rubrik. Främsta anledningen till detta val är att hon själv i inledningen till dessa böcker skriver att de kan ses som en handbok. Abrahamsson hamnar också under denna rubrik eftersom han har gjort en sammanställning av tidigare forskning och översatt den till svenska.

Inom forskning för språkstimulering finns det en kvinna vid namn Bente Eriksen Hagtvet som har forskat en hel del inom området i Norge. Hon har skrivit en del böcker bland annat *Språkstimulering: Del 1 tal och skrift i förskolan (2004)* och boken i samma serie *Språkstimulering: Del 2 aktiviteter och åtgärder i förskoleålder (2006)*. Eriksen Hagtvet har skrivit en avhandling om förutsättningar och utveckling av språket och dessa böcker har kommit som en fortsättning av intresset för barns språkutveckling. Hon skriver att dessa böcker kan ses som handböcker för lärare (Eriksen Hagtvet2007:6) .

Eriksen Hagtvet skriver om att när ett barn har erövat ett språk kan man inte bara använda det här och nu utan man kan även beskriva saker som har hänt eller kommer att hända. Friheten till språket hjälper oss att bli sociala varelser genom detta kan vi söka kontakt med varandra (Eriksen Hagtvet 2007:50).

Eriksen Hagtvvet skriver om ett situationsberoende språk och menar att förskolan är ett bra ställe att utveckla språket på och att förskolans roll är väldigt viktig för alla barn, men speciellt för barn med en annan kulturell bakgrund. En viktig språkstimulerande situation för ett barn med en annan kulturell bakgrund än svenska säger hon är när en pedagog eller barn sätter ord på vad som sker. Detta är viktigt för att det ger en större förståelse för barnet då det kan lägga ihop två händelser till en. Att se samband och mönster hjälper barns utveckling språkligt. Hon skriver även att gester kan ges som ett komplement till talet men även att de kan förstöra för att om vi använder oss av för mycket gester så berikar vi inte språket lika mycket utan vi väljer att använda oss av korta och enkla beskrivningar (Eriksen Hagtvvet 2006:22).

Niclas Abrahamsson docent vid centrum för tvåspråkighet vid Stockholms universitet skriver om språkinlärning för både första- och andraspråksinlärare. Abrahamsson har översatt och sammanställt tidigare forskning på engelska till svenska i sin bok. I sin sammanställning skriver han om vissa steg i språkutvecklingen som alla barn följer oavsett om det är ett förstaspråk som utvecklas eller ett andraspråk. Stegen som han menar följer alla barns utveckling och som han nämner som olika milstolpar där den första milstolpen är joller. Joller låter likadant för alla barn oavsett vilket språk som talas runt dem. Det är först vid ett års ålder som barnet börjar utskilja språkljuden för språket i barnets närhet och då börjar det automatiskt att sälla bort de språkljud som inte behövs. Den andra milstolpen är ettordsfasen och brukar vara vid ca ett års ålder. Allt eftersom utökar barnen sina meningar till fler ord som sätts ihop, först två sedan tre och så vidare. Det är under tvåordsmeningarna som barnets ordförråd ökar i hög fart. Under meningsutbyggnaderna för en förstaspråksinlärare kommer även språkets regler mer eller mindre naturligt till barnen och ökar i samma takt som orden kommer till dem (Abrahamsson 2009:53-54).

8.Material och metod

Jag har valt att utgå från ett kvalitativt forskningssätt, med det kan man få en djupare förståelse för hur något hänger ihop och undersökningen blir inriktad på den specifika situationen eller valda miljön. Med en kvalitativ metod kan jag inte säga något om hur ett fenomen alltid är utan jag kan få ett resultat utifrån det jag undersöker och ta reda på hur de ser ut i just denna specifika situation eller miljö (Dalen 2008:11). Jag har valt att bygga min undersökning på intervjuer och observationer på två förskolor.

8:1 Intervju

Jag har valt att utgå från att göra djupintervjuer med sex pedagoger på två olika förskolor för att i en intervju kan jag få information om hur pedagoger uppfattar en viss situation eller hur de arbetar med språkstimulering. Utifrån en intervju får jag veta hur den specifika personen ser på ett fenomen, det är personens tolkning som framträder men jag kan inte få veta hur de arbetar i praktiken (Dalen 2008:9).

Genomförandet av intervjuerna har varit på informanternas arbetsplats i samband med två heldagar för att få en helhetsbild av verksamheten. Dalen skriver att vi ska uppnå en miljö där informanterna känner sig trygga i för att skapa ett förtroende. Hon menar vidare att intervjusvaren ska hålla sig neutrala och dölja täcken som gäspningar och att titta på klockan för att informanten inte ska känna sig illa till mods och känna att det hon eller han berättar inte betyder något (Dalen 2008:39). Utav de sex intervjuer jag gjort var det två av pedagogerna som inte ville bli inspelade. Detta respekterade jag och har istället anteckningar om vad som sades från de två intervjuerna. De andra intervjuerna har jag inspelade. De två intervjuerna som inte finns inspelade har jag i ett anteckningsblock. Direkt efter intervjun skrev jag rent och fyllde på med sådant som jag inte kan skriva ner under intervjun. De fyra intervjuerna som jag fick spela in finns transkriberade.

8:2 Observation

Till min undersökning har jag valt att göra deltagande observationer. Mina deltagande observationer har varit passiva. Jag har gått in i rollen som att studera något som sker men inte själv vara aktiv (Larsen 2009:90). Jag har valt ut att titta på vissa planerade aktiviteter så som lässamlingar och ateljéaktiviteter. Två situationer som är liknande från de två förskolorna för att kunna få ett jämförbart resultat. Under observationerna har jag hållit en låg profil och endast funnits med i bakgrunden av aktiviteten för att inte störa.

8:3 Urval

Urvalet till undersökningen gjordes genom att ta reda på information via Sweco för att få två förskolor med skilda förutsättningar för det svenska språket. Faktorer som jag tittade på var hur många i området som var födda utanför Sverige och hur många i området som hade två föräldrar födda utanför Sverige. När jag hade fått fram statistiken valde jag ut två förskolor, en i varje område. För att kunna få ett jämförbart resultat valde jag två förskolor som är relativt stora och med många pedagoger som arbetat på respektive förskola. De två förskolorna är lokalmässigt lika stora och det arbetar ungefär lika många pedagoger på båda två. Valet av pedagoger som jag intervjuat blev slumpartat eftersom det inte går att tvinga någon att medverka fick jag ta de som ställde upp frivilligt. På den första förskolan fick jag intervjua tre personer varav två förskolelärare med behörighet att undervisa upp till skolår 6 samt en barnskötare. På den andra förskolan fick jag även där intervjua tre pedagoger varav två förskolelärare samt en barnskötare. 4 av 6 intervjuer är inspelade och två finns nedskrivna då informanterna inte ville bli inspelade. Observationerna genomfördes under två heldagar på varje förskola under de pedagogiskt planerade timmarna 9-15 . Under dessa dagar planerades det in så att jag skulle få se samma typ av moment på de två förskolorna och att jag fick följa de tre pedagogerna som jag fick intervjua.

Eftersom syftet med arbetet är att undersöka två förskolor med olika förutsättningar för språket har jag tagit fram siffror från Sweco som visar skillnader i befolkningen som bor i områdena, för att valet av förskolor ska bli tydligare och mer relevant för undersökningen. Områdena som förskolorna ligger i är valda efter statistik från Sweco. För att få en bild av hur områdena är har jag tagit fram två faktorer:

- Den första visar hur många i området som är födda utanför Sverige
- Den andra visar hur många som har två utrikesfödda föräldrar

För att de ska bli ännu mer tydligt har jag även tagit fram statistik för hela Stockholm. Stockholms totala statistik tog jag med för att en bild av hela Stockholm ska tydliggöra skillnaderna för de två områdena.

Statistik hämtad från Sweco för 2011:

	Stockholm	område 1	område 2
Födda utomlands:	22,6%	47,9%	13,6%
Två föräldrar födda utomlands:	7,2%	18,4%	4%

Det två förskolorna som valts kommer i arbetet att kallas för Tulpanen och Vitsippan, en kort beskrivning av dessa följs nedan för att en förståelse för vilken som är vilken ska bli tydlig

Förskola 1 – Tulpanen

Den första förskolan ligger i ett område där majoriteten av alla barn har ett annat modersmål en svenska hemma och där förskolan är huvudspridaren av det svenska språket. Det är hög andel förskolelärare på förskolan ca 80%. Förskolan ligger i ett område där det är hyreslägenheter som är det närmaste upptagningsområdet till förskolan. Förskolan är stor och det går ca 80 barn på den och är uppdelad på två avdelningar en för större barn och en för mindre barn. Förskolan har en stor gård men inte så mycket variationer att göra på den. Förskolan är vald efter statistiken ovan och ligger i område 1.

Förskolan 2 – Vitsippan

Den andra förskolan ligger i ett område där barnen till största del är enspråkiga och där det svenska språket talas både hemma och på förskolan. På denna förskola är det lägre andel förskolelärare, det är ca 65% som är utbildade förskolelärare. På förskolan går det ca 70 barn och barnen är uppdelade på tre avdelningar. En småbarnsavdelning, en mellan och en storbarnsavdelning. Förskolan ligger i ett område omgivet av villor och radhus med närhet till naturen. Förskolan har en stor gård med möjlighet till mycket olika aktiviteter. Förskolan är vald efter statistiken ovan och ligger i område 2.

Det två valda förskolorna har både skillnader och likheter. En likhet är att det går i stort sätt lika många barn på de två förskolorna. Eftersom det är ungefär lika många barn på de två förskolorna arbetar det nästan lika många på vardera förskola. Gårdarna på de två förskolorna är båda stora men tulpanens gård inbjuder mera till en varierad lek.

8:4 Genomförande

Inledningsvis valdes två förskolor ut och jag tog kontakt med föreståndarna på de två förskolorna för att se om det fanns möjlighet att göra min undersökning på deras förskolor genom att komma dit och göra intervjuer och observationer hos dem. Efter klartecken bestämde vi gemensamt två dagar på varje förskola där jag kunde vara med i den dagliga verksamheten samt få tid att göra mina intervjuer med de pedagoger som ville ställa upp. På det två förskolorna frågade jag pedagogerna som arbetade där om de ville ställa upp på en intervju. Intervjuerna skedde inte i barngrupper utan i ett enskilt rum. På förskolan Tulpanen satt vi i deras fikarum och på Vitsippan satt vi i ett rum som inte barnen eller de andra pedagogerna använde för stunden. Den första förskolan jag besökte var Tulpanen, jag var där i början av oktober under en måndag och tisdag. I slutet av oktober besökte jag förskolan Vitsippan jag var där under en onsdag och torsdag. När jag var på förskolan Vitsippan var arbetet med Tulpanens intervjuer och observationer redan bearbetade.

8:5 Forskningsetiska principer

Etniska forskningsprinciper är något som jag har tagit hänsyn till under min studie. Vetenskapsrådets forskningsprinciper är de som jag har tagit hänsyn till under min studie. Dalen som är norsk professor inom specialpedagogik beskriver vetenskapsrådets fyra olika aspekter att tänka på: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Dalen 2007:20-26).

Innan undersökningen startade informerade jag förskolorna som jag besökte om vad jag skulle göra där i två heldagar. Jag berättade att syftet med observationerna var att se hur pedagogerna arbetar med språk och språkstimulering i den dagliga verksamheten på förskolan. De pedagoger som ställde upp på intervjuerna informerade jag vidare om att jag ville ta del av hur de på denna specifika förskola arbetar med språk och språkstimuleringen och att jag var intresserad av att höra deras åsikter. Jag informerade även om att studien skulle bli en jämförande studie av två förskolor med olika förutsättningar för det svenska språket.

Innan intervjuerna påbörjades berättade jag även att de av egen vilja fick avbryta när som helst eller inte svara på frågorna om det kändes obekvämt. Pedagogerna var medvetna om att jag gjorde denna studie till mitt examensarbete och att det endast var jag som fick använda

materialet som jag fick in. Förskolan och pedagogerna fick även veta att de skulle anonymiseras i mitt arbete.

9. Analys och resultat redovisning

Inledningsvis kommer en kort presentation av det sex pedagogerna som jag intervjuat. Jag har valt att redovisa det mest relevanta för undersökningen och för att en bild av pedagogen ska kunna bli synlig.

På förskolan Tulpanen är det Sanna, Angeliqa och Maria som arbetar.

Sanna är 40 år och hon har svenska som modersmål, hon är utbildad förskolelärare med behörighet att undervisa upp till skolår 6. Hon tog sin examen år 2000 och har arbetat på förskolan i två år och innan det arbetade hon på en annan förskola.

Angeliqa är 40 år och hon har svenska som modersmål. Angeliqa är utbildad förskolelärare samt engelskalärare upp till skolår 6. Hon tog sin examen år 2000 och har arbetat på förskolan i fyra år och innan det arbetade hon med barn med behov av extrastöd.

Maria är 35 år och hon har svenska som modersmål. Maria är utbildad barnskötare. Hon har arbetat på förskolan i sex år men innan det har hon arbetat i en annan enhet inom samma område.

På förskolan Vitsippan är det Rosalie, Josipa och Sara som arbetar.

Rosalie är 55 år och hon har spanska som modersmål, hon kom till Sverige som barn. Rosalie är utbildad förskolelärare samt ateljérista och tog sin examen för 25 år sedan och har sedan dess arbetat på många olika förskolor. På Vitsippan har hon arbetat i två år.

Josipa är 45 år och har svenska som modersmål. Josipa är utbildad barnskötare. Hon har arbetat på Vitsippan i 15 år men säger själv att hon har arbetat med barn i stort sett hela sitt liv.

Sara är 60 år och hon har svenska som modersmål. Sara är utbildad förskolelärare men har arbetat många år innan som barnskötare, gick utbildningen -87. På förskolan Vitsippan har hon arbetat i 10 år

Som en introduktion till analysen har jag valt att sammanfatta vad språket betyder för de sex pedagoger som jag intervjuat till min undersökning. Analysen och resultat i redovisningen kommer sedan att bygga på olika teman som kommit upp under intervjuerna.

De sex pedagogerna som ställde upp på en intervju är alla överens om att språket finns med oss överallt. Rosalie på Vitsippan säger att de har fått till språket som en röd tråd i verksamheten som följer allt de gör. Hon anser att det är viktigt som pedagog att vara tydlig när man pratar och att benämna ting på så många olika sätt som möjligt. Det är viktigt för barn att kunna prata fritt och hon anser att det är pedagogens ansvar att se till att barnen kan beskriva ett föremål så fritt som möjligt med hjälp av ett rikt ordförråd. Josipa på Vitsippan berättar att de har språket med sig i allt de gör. Allt utgår från språket menar hon, det viktigaste är att vi tänker på hur vi använder språket. Josipa tycker att det är lika viktigt att använda språket både muntligt och skriftligt. Sara på Vitsippan tycker att miljön och språk hör ihop. För att språket ska bli mer meningsfullt ska vi tänka på utformningen av miljön runt barnen. Synen på språket skiljer sig åt mot vad pedagogerna på Tulpanen tycker är det viktigaste. Maria på Tulpanen säger att de inte arbetar med språket vid speciella bestämda aktiviteter på förskolan utan att språket handlar om att mata in så mycket ord som möjligt till barnen. Genom att benämna allt de gör med ord tycker Maria att de arbetar språkstimulerande. För Angeliqa på Tulpanen är språket något mycket mer än bara det talade språket. Hon är mycket intresserad av teckenspråk, i den dagliga verksamheten tecknar hon till alla barn för att hon anser att detta blir som ett komplement till det talade språket. Hon ser språket som viktigt för att kunna kommunicera men inte nödvändigtvis det talade språket endast. Språket är så mycket mer än bara ord, speciellt med de yngre barnen måste man vara mycket mer vaken med det. Det är en tränings sak hos pedagogerna. Hon pratar om att även kunna utläsa blickar eller handlingar som: vad betyder det där bankandet i fönstret? Ett sätt att kommunicera men inte bara de talade språket utan även kunna läsa av det runt omkring. Sanna på Tulpanen tycker att det är otroligt viktigt att prata med barnen och ställa frågor till dem. Vi arbetar dagligen med språket, tycker att de är otroligt betydelsefullt att namnge saker för barnen för att de ska få ett så rikt ordförråd som möjligt. Med språket anser hon att det finns överallt och att de bara handlar om att använda det så rikt som möjligt för barnen.

9:1 Barnböcker

Det första temat som behandlas är barnböcker. Barnböcker har mer eller mindre kommit upp under alla mina intervjuer. Vissa pedagoger är lyriska över hur man kan använda sig av barnböcker i verksamheten på ett språkstimulerande sätt och så finns det pedagoger som anser att barnboken ska finnas som en del i verksamheten. Barnböcker har inte endast med intervjuerna att göra utan jag har även valt att redovisa observationer utifrån användningen av barnböcker på de två förskolorna.

Josipa på förskolan Vitsippan tycker att läsa barnböcker är ett otroligt bra sätt att arbeta språkstimulerande. Böcker är viktiga för henne, inte minst att läsa dem utan det viktigaste är att de pratar om dem tillsammans. Hon tycker om att välja böcker med annorlunda ord så att det skapas en diskussion under en lässtund om vad boken handlar om. Hon brukar välja ut ca fem ord per bok som de kan samtala om under lässtunden när de kommer upp. Hon frågar barnen om de vet vad ordet betyder och så kommer de gemensamt fram till vad ordet innebär. Hon tycker att böcker är det bästa och viktigaste materialet till språkstimulering. Hon anser att man kan göra allt med hjälp av en bra bok som till exempel prata tillsammans om svåra ord som de inte förstår. Barnen får öva sig att lyssna och berätta för andra om vad som hänt i boken. Hon tycker inte vi får glömma bort böcker med bilder i, att det är ett jättebra sätt att språkstimulera genom att prata om bilder. Utifrån Öhmans teorier om vad meningsskapande är så skulle man kunna säga att Josipas sätt att arbeta utifrån meningen med en aktivitet är att välja ut ord som hon vill diskutera med barnen under läsningen. Josipa väljer ut vilken mening läsningen ska bli för barnen genom att aktivt själv styra aktiviteten i den riktningen. Hon ser utifrån konversationen med barnen om aktiviteten blir som hon tänkt sig (Öhman 2008:34–35). Utifrån Josipas arbetssätt med barnboken har hon chansen att styra läsningen dit hon vill. Genom att tänka på den pedagogiska kvalitén utifrån valet av ord hon väljer att ta upp till diskussion kan hon skapa ett ordförråd till barnen som de behöver senare under livet (Kärrby 1997:27). Sanna på Tulpanens syn på barnböckernas användningsområde skiljer sig från Josipas. Sanna tycker att det är viktigt att en bok alltid ska finnas tillgänglig på förskolan. Barnen ska alltid ha möjlighet att plocka fram en bok och bläddra i den. Sanna själv använder sig av boken när hon får en stund över som hon uttrycker det. Hon berättar att samlingen kan vara slut men att hon har en stund över och att hon då plockar fram en bok som ett slags tidsfördriv. Denna syn skiljer sig mycket från hur Josipa arbetar. Sanna ser inte boken som ett sätt att skapa mening i vardagen så som Josipa gör. Öhman som menar att meningsskapande är något som en pedagog skapar när man har en tanke med en aktivitet. När en pedagog har

tänkt ut ett syfte med en aktivitet är då vi kan skapa meningsfulla miljöer för barnen att vara i (Öhman 2007:35). Utifrån Sannas arbetssätt med barnboken finns det inget som säger att hon inte kan skapa minst lika meningsfulla situationer som Josipa kan, det som däremot kan konstateras är att Josipa kan styra in barnen till något hon tycker är viktigt medan Sanna mer kan förmedla bokens budskap.

9:1:1 Observationer utifrån barnböcker

Till min undersökning har jag valt ut två observationer utifrån barnböcker, en observation på vardera förskola.

Angeliqa på Tulpanen håller i en lässamling innan maten. Barnen hon har i gruppen är mellan 4-6 år gamla. Det är nio barn totalt i gruppen och alla barnen samlas på en rund matta på golvet.

Samlingen börjar och det tar ett bra tag innan Angeliqa får tyst på alla barnen men när hon får det efter ca fem minuter börjar hon att läsa. Det dröjer inte länge innan barnen börjar skruva på sig och de sitter nu inte längre stilla på sina platser. Angeliqa gör ett försök att få dem att sitta stilla och vara tysta men fortsätter att läsa. Hon visar bilderna i boken men får inte så mycket uppmärksamhet. Till sist är det så hög ljudvolym i rummet att Angeliqa inte längre kan överrösta barnen så hon ger upp. Hon säger åt barnen att själva välja ut varsin bok att läsa själva i. När barnen fått läsa själva i ca fem minuter kommer en annan pedagog in i rummet och berättar att maten är klar.

Josipa på Vitsippan håller en lässamling innan maten. Barnen i denna grupp är också mellan 4-6 år gamla. Barnen samlas i en hörna av rummet, i en annan hörna av rummet finns det ett bord som en pedagog förbereder med att duka innan lunchen ska serveras. Det är tio barn i gruppen. Barnen samlas i en ring på en matta där de har förbestämda platser.

Barnen samlas tyst på mattan och Josipa börjar läsa. Hon pausar då och då för att fråga barnen om något ord som hon inte tror alla kan, ett sådant ord är slant. Hon frågar om något av barnen vet vad ordet betyder och om någon kan det ska de räkna upp handen. Ett barn gör det och han får ordet. Han svarar att det betyder peng. Josipa bekräftar pojken och läser vidare. Under läsningen behöver hon säga till ett barn en gång om att vara tyst annars pratar barnen endast när de får ordet. Under läsningen tar hon upp fyra ord och pausar tre gånger för att

fråga barnen vad boken handlar om. När boken är slut får alla barnen berätta något om boken. Hon repeterar även de fyra orden med hjälp av barnen.

Utifrån dessa två arbetssätt som Josipa och Angeliqa arbetar efter så är det skillnader i vad boken som aktivitet kan ge barnen. Stöttning på förskolan är något som barnen behöver. Kultti och Eriksen Hagtvvet beskriver stöttning som en process som pedagogen är med och utformar för att barnen ska kunna komma vidare. Eriksen Hagtvvet beskriver det som en byggställning som pedagogen bygger upp och sedan tar bort (Eriksen Hagtvvet 2006:131). Kultti ser det mer som olika steg inom vägledning, reflektion och språklig förebild för barnen (Kultti 2012:30). Utifrån dessa definitioner om vad stöttning är kan vi se att Josipa arbetar utifrån att stötta barnen in i en aktivitet genom att hela tiden låta barnen få vara aktiva. Barnen får berätta vad som händer i boken och vara med och förklara ord som kommer upp. När barnen inte förstår något så är hon där och hjälper till. Stöttning som enligt Kultti är att lyfta barnen till nästa nivå med hjälp av en vuxen som stöd syns i mina observationer av en boksamling (Kultti 2012:30). I Angeliqas arbetsätt med läsningen syns inte stöttningen, hon verkar inte ha ett tydligt syfte med läsningen på samma sätt som Josipa har. Josipas läsning är meningsskapande och har en pedagogisk kvalitet. Ett språkligt meningsskapande uppstår enligt Öhman när ett socialt samspel är aktivt (Öhman 2008:35). Josipa arbetar utifrån att barnen är aktiva men att det är hon som leder. Genom att styra barnen dit hon vill skapar hon en mening med aktiviteten, det är inte endast viktigt att den enskilda aktiviteten ger något utan som Käraby menar så ska en pedagogisk aktivitet även bidra till livslångt lärande (Käraby 1997:27). Genom Josipas läsning ökar barnens ordförråd och de får även känna på orden genom att säga dem. I Angeliqas läsning får barnen också ett utvecklat ordförråd genom att höra nya ord men aktiviteten ger inte samma pedagogiska eftertanke som Josipas.

Kultti som forskat om arbetsätt i förskolan och hur pass anpassade det är för främst barn med två språk som utvecklas parallellt skriver att barnboken är ett bra redskap att använda sig av för dessa barn (Kultti 2012:66). Angeliqa som tycker att pedagoger ska välja en bok utifrån barnets intresse får det bekräftat från Johanssons forskning där hon kommer fram till att en pedagog ska vara lyhörd för barnets intresse för att sedan fånga upp den och utgå från det i sitt pedagogiska arbete (Johnsson 2003:50). Angeliqas resonemang med att välja böcker utifrån ett intresse för att få bästa resultat skulle hon kunnat få inspiration ifrån någon av många handböcker om hur man ska arbeta språkstimulerande. Loken & Melkeraaen som har gjort en studie och gett ut resultatet av den som en handboken diskuterar också detta med att hitta ett

intresse för något för att sedan arbeta vidare med just det. Att fånga intresset för något anser de är viktigt (Loken & Melkeraaen 1996).

Andra studier om språkstimulans som bland annat Bond och Wasik står för visar resultat för Josipa arbetsätt med att vara lyhörd och läsa in barnen för att de ska få en förståelse för vad som händer i boken och förklara det som de inte förstår under läsningen istället för att prata om det efter läsningen. Josipa bygger sina lässtunder på att barnen själva ska vara aktiva och att de ska leda till ett samtal mellan barnen och mellan barnen och pedagogen Bond och Wasik som har forskat kring samtal med barn skriver att ett mycket bra sätt för barn att övervinna språket är via samtal med vuxna (Bond och Wasik 2009).

9:2 Material och miljö

Det andra temat som kommer att presenteras är material och miljö. Pedagogerna på de två förskolorna har olika syn på hur arbetssätt utformas och hur viktig miljön är på förskolan. Under denna rubrik kommer även en observation att analyseras. Ateljéaktivitet, denna observation är relevant för mitt arbete för att visa hur barnen ligger till språkmässigt på de två förskolorna och för att pedagogernas arbetssätt utifrån ett visst material ska bli tydligare.

Pedagogerna som arbetar på Tulpanen är alla överens om att ett specifikt material vid språkstimulering inte är nödvändigt. Angeliqa anser att det är viktigare att en pedagog har det inom sig och att det därför inte behövs något speciellt material. Sanna tycker att det är viktigt att ge barnen ett rikt ordförråd och att det därför är viktigt att prata mycket med barnen. För att få ett rikt ordförråd anser hon inte att det behövs ett material. För Maria handlar det om att mata in så mycket ord som möjligt vid vardagliga situationer. När hon tänker på språkstimulering så tycker hon att det är viktigt att prata och då främst om självupplevda saker. Dessa tankar kring ett material skiljer sig mycket från vad pedagogerna på Vitsippan tycker. Josipa som är den som är närmast i sina tankar kring ett material med pedagogerna från Tulpanen anser att en bok räcker som material för språkstimulering. Hon anser inte att det behövs något mer än en bra bok. Rosalie däremot tycker att ett material är otroligt viktigt, hon säger att desto konkretare material desto bättre blir det. Rosalie arbetar utifrån att kartlägga barnens språkliga förmågor för att hitta ett så bra material som möjligt. Hon tycker det är viktigt att kartlägga språket genom att titta på ordklassanvändningen hos barnen. Genom att se om det till exempel är adjektiv som barnen är svaga i sitt språk så tar hon fram

ett material för att kunna stärka denna utveckling. Material hon beskriver att hon använder sig av är språkmemory med ord på ena bilden och bild och ord på den andra. Hon har språkkort som hon arbetar utifrån att barnen ska beskriva det de ser med hjälp av varandra. Sara är också inne på att ett material är viktigt vid språkstimulering. Hon tycker att ett material ska bygga på barnens intressen. Hon vill att materialet ska vara något som barnen är nyfikna på och som får igång fantasin och viljan att prata om det, Sara tycker även att material och miljö hör i hopp och jag kommer att gå in på det lite senare. Rosalies arbetssätt kan ses utifrån ett stötningsperspektiv med att hon kartlägger barnens språkliga förmågor för att sedan hitta ett material som gör att barnen kan nå nästa steg i sin språkutveckling. Som Kultti skriver ska de vuxna personerna finnas till för att hjälpa barnen att erövra en ny nivå i sin utveckling (Kultti 2012:30). Rosalie bygger den pedagogiska verksamheten efter en kartläggning av barnens behov till språkstimulans och utifrån den kan hon göra alla situationer meningsfulla med hjälp av olika meningsskapande moment. En pedagog arbetar utefter ett meningsskapande arbetssätt när pedagogen är medveten om att meningsskapande uppstår i sociala sammanhang (Öhman 2008:35). Utifrån Öhmans tankegång av vad som är meningsskapande kan vi konstatera att de två förskolorna arbetar meningsskapande på olika sätt. Tulpanens pedagoger arbetar utan material men med fokus på kommunikation och Öhman som skriver att kommunikation och samspel mellan individer är ett bra sätt att se om det finns kunskap inom ett ämne hos individen (Öhman 2008:34). Genom en bra kommunikation menar Kärrby att det går att kartlägga vilka bitar som är de viktigaste i språket för barnen att ha med sig senare i livet. Pedagogerna på Tulpanen anser att det viktigaste de kan ge barnen är ord och det är det viktigaste som de vill att barnen ska ha med sig senare i livet. Kärrby menar att ett pedagogiskt arbete får en hög kvalitet när pedagogerna vet vad syftet är med aktiviteten (Kärrby 2008:35). Utifrån pedagogerna på Tulpanens syn på språkutveckling och hur detta ska gå till så har Eriksen Hagtvet en teori om att en bra stimulerande övning för barn med två språk är att sätta ord på vad som händer. Både att pedagoger och andra barn gör detta (Eriksen Hagtvet 2006:22). Ett material som de två förskolorna använder sig av är barnböcker eftersom detta ämne redan är behandlat kommer jag inte gå in något närmare på det under denna del. Sanna på Tulpanen berättar om att de har två månader per år då pedagogerna samlar in material om vad det är barnen är intresserade av. Detta skulle hon kunnat få inspiration av utifrån någon av alla handböcker som finns om samlingar och material. Loken och Melkeraaen som har skrivit en sådan bok om samlingar menar att det är viktigt att bygga samlingar på barnens intressen och att det finns vissa utgångspunkter en pedagog ska tänka på. Intressen och små barngrupper är två viktiga aspekter för att det ska bli så meningsfullt

som möjligt (Loken & Melkeraaen 1996:28). Kultti som skrivit sin avhandling om tvåspråkighet tar upp lekmaterial på förskola och menar att det är otroligt viktigt att pedagoger ska tänka över vad det använder sig av för material för att uppnå bästa resultat med syftet till materialet. Hon tar även upp att pedagoger ska välja ett material som barnen känner igen och kan relatera till för att göra situationerna mera relevanta för barnen (Kultti 2012). Det resultatet som Kultti kommit fram till med sin avhandling ger pedagogerna på Vitsippan en vetenskaplig grund med deras tankar om att ett material är viktigt för barnen, Rosalie som är den största förespråkaren för materialets betydelse kanske har läst Kulttis avhandling och blivit inspirerad av den.

För att komma in på temat miljö så har pedagogerna olika åsikter här också. Det är inte lika stora skillnader som det är under punkten material. För Sara på Vitsippan är miljön på förskolan otroligt viktig. Hon tycker att språk och miljö hänger ihop och att man ska utnyttja miljön i sitt språkarbete. Hon pratar om språket utifrån miljön. Hon menar att vi ska göra språksituationer meningsfulla genom att titta på hur miljön är uppbyggd och att på det sättet sätta ord på den. Hon tycker om att samla barnen kring ett runt bord och ge dem ett föremål att prata om. Hon tycker om runda ytor för det är lätt att samla barnen runt dem och få dem att samtala med varandra. Samtalet mellan pedagog till barn samt mellan barn till barn är lika viktiga. Hon tycker att alla barn ska få träna sig i att beskriva saker för varandra med ett så rikt språk som möjligt. Hon anser inte att materialet är det viktigaste utan att det är att hitta mötesplatsen för språket och att det är det som ska ligga i fokus hos pedagogen. För Josipa som arbetar med Sara är miljön också viktig men utifrån en annan aspekt. Josipa tycker att miljön ska vara fylld med språk som hon uttrycker de. Med det menar hon att det ska finnas ord på möbler, som ett exempel på detta så ska det stå skrivet med bokstäver på en stol. Med detta tänker hon att det är viktigt att barnen får se det skrivna språket varje dag för att kunna bilda sig ordbilder. Pedagogerna som arbetar på Tulpanen tänker mer på miljön utifrån barngrupper. Sanna berättar att hon tycker att det ska vara så små grupper som möjligt för att alla barn ska kunna få talutrymme. Maria är den som har närmast tankar med Josipa och Sara om miljön. Maria tycker att det ska finnas fotografier på barnen på väggarna på förskolan, fotografierna ska föreställa saker som barnen gör. Hennes tanke med detta är att barnen ska prata om fotografierna som finns på väggarna med varandra. Hon tar inte upp något om att hon själv gör något med dessa kort tillsammans med barnen. Sara vill att miljön ska vara uppbyggd efter barnens intressen. Kultti skriver att som en del i ett stötningsarbete så ska man ta hänsyn till barnens intressen och att detta hjälper barnen i deras utveckling om man tar

den hänsynen (Kultti 2012:30). Utifrån Sannas tankar om att det ska vara små grupper hela tiden kan vi också utgå från ett stötningsperspektiv. Genom små grupper får alla barnen en större chans till att kunna kommunicera med varandra och uttrycka sina känslor och tankar. Genom att ha en pedagog som vägleder barnen framåt och utvecklar deras tankebanor och tankemönster via kommunikation så sker ett stötningsarbete (Kultti 2012:30). Öhman och Saras tankar om språk och miljö ligger nära varandra. Utifrån det Sara berättar för mig så känns det som om hon skulle vara inspirerad av Öhman och hans forskning om språk och miljö. Sara som anser att miljön ska bjuda in till samspel mellan barnen och att runda ytor är bra för att alla barn ser varandra och kan vara delaktiga stämmer bra överens med Öhmans slutsatser om miljön som är: ”Det är miljön runt omkring individen som är avgörande för om handlingen får någon vidare mening” (Öhman 2008:33). Att se miljön utifrån att meningskapande sker när individer är delaktiga med varandra och att alla kan vara med att delta påverkar resultatet för övningen. När en pedagog är medveten om sina handlingar kan pedagogen vara med och påverka situationen (Öhman 2008:34). Kärrby som menar att det är viktigt att hitta de viktiga bitarna som barnen ska ta med sig till framtiden genom aktiviteter med dem. Maria som tänker att miljön ska vara fylld med fotografier på barnen verkar inte ha samma tankar som Kärrby om detta. Utifrån intervjuerna finns det inget konkret syfte med att bilderna sitter där mer än att hon vill att barnen ska prata om dem. Utifrån dessa tankar kring miljön som Maria har finns inte Kärrbys resonemang om vad pedagogisk kvalitet är (Kärrby 1997:27). Sara på Vitsippan pratar om att hon vill skapa miljöer där barnen kan samlas och prata vilket hon får stöd ifrån tidigare forskning av bland annat Bond & Wasik. Hon tycker att det är viktigt att barnen ska få berätta för varandra vad de har upptäckt. Sara tycker att det är minst lika viktigt för barnen att få förklara för varandra som det är att hon som pedagog reder ut något som de undrar över. När de undersöker nya saker försöker hon först få fram så mycket som möjligt om vad barnen vet om något för att sedan fylla i själv så att barnen får en helhetsbild. Att hitta ett intresse för något är viktigt för Sara. Märker hon att barnen är mycket intresserade av till exempel teknik försöker hon att skapa samlingsplatser efter barnens önskemål så att de ska få utveckla sina intressen och få chansen att berätta något för varandra. Johansson trycker på att intresset ska ligga till grunden för barnets lärande och att det är genom ett intresse som nyfikenhet för ny kunskap växer fram (Johansson 2003:50). Sara berättar att hon tycker att det är viktigt för barnen att få berätta för andra vad de har skapat eller kommit fram till. Att hitta ett kreativt material som bjuder in till samtal är något Sara trycker på och som hon tycker är oerhört viktigt. Att barn ska få utforska något och komma fram till hur något fungerar genom att experimentera med det tycker Sara är viktigt. Sara

tycker inte om att vara med och styra barnen till något utan hon tycker att de individuellt eller i grupp ska få komma fram till hur ett fenomen är. När hon märker att barnen kört fast eller behöver få något förklarat för sig hjälper hon gärna till för att barnen ska kunna få en ”aha” upplevelse.

9:2:1 Observation i ateljé

Aktivitet i ateljé med pedagogen Sanna från Tulpanen. I observationen är det tre barn som alla är fem år gamla. Det är fri målning med papper, penslar och färg. Jag sitter i en hörna av rummet. Det är två bord placerade mitt i rummet, det är hyllor på väggarna med mycket skapande material allt ifrån målarfärg till återvinningsartiklar.

Sanna börjar med att ta fram färg till barnen. Hon berättar vilken färg det är och frågar barnen i tur och ordning vilken färg de vill ha. Barnen pekar men hon försöker få dem att säga vilken färg de vill ha. Ett barn pekar på den blå färgen och Sanna frågar barnet: är det blå färg du vill ha? Barnet nickar, Sanna ber barnet säga blå och barnet upprepar ordet blå.

Barnen får måla vidare, Sanna tar ett steg tillbaka för att låta barnen måla självständigt.

Ett av barnen börjar prata lite för sig själv och tittar sig omkring på de andra barnen. Barnet börjar nu prata mer och nu riktat till flickan som sitter bredvid. Det är en blandning av lite svenska och ett annat språk som pojken pratar. När han märker att han inte får någon uppmärksamhet börjar han slå på flickan för att hon ska förstå att det är henne han pratar med. Hon reagerar genom att kalla på fröken. Sanna kommer fram och frågar vad som hänt då hon stod med ryggen till innan. Flickan börjar nu gråta och Sanna tröstar henne.

Efter denna situation bryts målandet och de börjar städa.

Rosalie håller en liknande aktivitet på Vitsippan. Målning i ateljé, alla barnen ska måla en framsida till sin mapp med hjälp av olika färger. Rosalie har sex barn i ateljén och de är mellan 3-4 år gamla. Barnen sitter vid samma bord och jag sitter vid ett bord lite längre bort. Rummet består av tre låga bord med plats för sex barn vid varje. Längs en av väggens långsidor är det en hylla fylld med skapande material i en enda stor röra.

Rosalie kallar till sig ett barn i taget för att de ska få välja vilka färger de ska måla med. Barnen får välja tre färger var. Alla barnen kan säga vilken färg de vill ha utan att behöva

peka på den. Hon bekräftar barnen genom att säga färgen och ge dem en klick av den. När alla barn har fått sina färger berättar hon att de nu får måla vad de vill över hela pappret.

- En pojke ropar till: Titta här! Jag gör en krokodil.
- En annan pojke: Vad fin, titta jag gör en bil.
- En flicka: Jag gör en prinsessa. Vad gör du frågar hon pojken som sitter bredvid henne.

Konversationen fortsätter och alla barnen är delaktiga mer eller mindre i samtalet. Detta samtal startade utan att Rosalie var delaktig. Barnen pratade fritt över bordet med en bra samtalston och berättade och frågade varandra vad de gjorde.

Utifrån min observation i ateljén kan vi se att de två pedagogerna Sanna och Rosalie arbetar med stöttning på två olika sätt. Sanna stöttar barnen in i språket genom att be dem härma henne när hon säger färgerna. Även fast barnen vill använda sig av kroppsspråket istället så ber hon barnen att säga efter henne när hon säger färgen blå. Rosalie är mer inne på Eriksen Hagtvets resonemang om vad stöttning är, eftersom att det är Rosalie som startat upp aktiviteten för att sedan hålla sig i bakgrunden när barnen utför målningen. Eriksen Hagtvets som pratar om att man sakta ska låta barnen ta över aktiviteten genom mindre stöttning (Eriksen Hagtvets 2006:131). Barnen på Vitsippan skapar en situation tillsammans där barnen är delaktiga i varandras skapande genom att de håller en konversation under tiden som de målar. Öhman som menar att det är miljön runt omkring individen som gör om en situation blir meningskapande eller inte (Öhman 2008:35). Som Eriksen Hagtvets skriver, att språket är det främsta redskapet som människor har för att kunna kommunicera med (Eriksen Hagtvets 2007:50). I observationerna i ateljérummen ser vi en tydlig skillnad mellan barnen på Tulpanen och Vitsippan. Barnen på Tulpanen är fem år gamla och de på Vitsippan är tre till fyra år gamla men deras språk är långt ifrån på samma nivå. Pojken på Tulpanen får ingen uppmärksamhet från flickan som sitter bredvid honom vid bordet så han tar till våld för att få det. Barnen på Vitsippan har inga problem med att kommunicera med varandra för att kunna berätta för varandra vad de målar. Abrahamsson har milstolpar som han pratar om att barn följer i sin språkutveckling och det märks tydligt att barnen på Vitsippan är längre fram i den utvecklingen än vad Tulpanens barn är i denna specifika observation (Abrahamsson 2009:53-54). Svenssons forskning som visar att när barnen får mer språkstimulering hemifrån med kombination från förskolan ökar det språkliga resultaten, det syns tydligt på de två jämförda förskolorna (Svensson 1993:184). Sanna på förskolan Tulpanen som berättar för mig att hon

tycker att det är förskolan som ska stå för det svenska språket får inte medhåll från de tidigare studierna som jag har tagit del av. Kultti som har kommit fram till att två språk lärs in med en växelverkan mellan svenska och de andra språken och att barn väljer att blanda språket för att bli förstådda. Kultti beskriver det som att barnet ska få möjligheten att kommunicera efter bästa förmåga (Kultti 2012). Angeliqa arbetar mycket utifrån tecken som stöd. Hon tycker att det är ett bra sätt att stödja språkutveckling och att det ska bli lättare för barnen att kommunicera genom att ha tecken också. Angeliqas resonemang med att ge barnen både teckenspråk och talspråk är något som Eriksen Hagtvet diskuterar och menar att vi inte ska ge barnen för mycket genvägar i språket då det lätt leder till att barnens språk blir platt och att det inte blir lika fylligt. Barn väljer att ta korta genvägar i språket istället för att berika det (Eriksen Hagtvet 2006:22). Det som Eriksen Hagtvet beskriver som en kort genväg skulle vi kunna se i ateljésituationen med pojken som väljer att slå flickan som sitter bredvid för att få hennes uppmärksamhet. Pojken har sett att det ger ett snabbt resultat att använda sig av kroppen istället för med ord. Kroppsspråket är detsamma och han får snabbt uppmärksamhet både från pedagogen och från flickan. Att det inte blir någon positiv respons på hans beteende är svårt att utläsa om han är medveten om eller inte. Pedagogerna på förskolan arbetar utifrån olika arbetssätt och de tänker på olika sätt om vad barnen på de två förskolorna behöver. Utifrån ateljéobservationen kan vi utläsa att barnen är på olika språkliga nivåer. Barnen i ateljéobservationen från Tulpanen är fem år gamla och barnen på Vitsippan är tre till fyra år gamla. Ålderskillnaden är relativt stor och på barn i denna ålder händer det otroligt mycket språkmässigt (Abrahamsson 2009:53-53). Barnen på Vitsippan använder sig av enkla meningar på ca tre ord medan barnen på Tulpanen använder sig av ettordsyttranden där pedagogen fyller i innebörden med ord. Barnen upprepar ordet men kan inte sätta in det i ett sammanhang. På Tulpanen är barnen i denna situation beroende av en pedagog som kan hjälpa dem att uttrycka sig och få fram det de vill ha sagt. På Vitsippan är inte pedagogen närvarande i barnens konversation utan det är barnen som styr den själv.

10. Slutsats och sammanfattning

I detta avsnitt kommer slutsatser av arbetet att redogöras samt en sammanfattning av de relevantaste resultaten av undersökningen att diskuteras.

Språkets betydelse har jag förstått är lika viktigt på båda förskolorna eftersom pedagogerna på olika sätt förklarar att det finns med dem i allt de gör. Rosalie förklarar det som att språket finns med som en röd tråd i verksamheten och Sanna som säger att de dagligen arbetar med språket och att det finns med dem i allt de gör. Skillnaderna mellan de två förskolorna kommer i det specifika arbetet med språkstimulering. Skillnaderna bli tydliga när vi tittar på val av metoder och material. Förskolan Tulpanen som anser att ett material inte är nödvändigt i ett arbete med språkstimulering, Angeliqa uttrycker det som att man ska ha det i sig och att material inte är nödvändig då. Angeliqas och Rosalies syn skiljer sig otroligt mycket åt. Rosalie som tycker att ett så konkret material som möjligt är det bästa. De två förskolornas olika syn på användning av material eller inte användning av material visar en stor skillnad på deras arbetssätt med språkstimulans. Även arbetet med samma material i form av barnböcker skiljer sig åt mellan de två förskolorna. Josipa som anser att barnboken är det bästa materialet man kan ha vid språkstimulans använder den utförligt med ett förbestämt syfte. Angeliqa som höll i den lässamlingen som jag observerade använde det inte alls på samma sätt som Josipa med ett förbestämt syfte och förberedda frågor under läsningen till barnen. Sanna som är förespråkare för boken och menar att den ska finnas lättillgänglig för barnen på förskolan anser mer att boken är bra användning som ett tidsfördriv mellan två aktiviteter. Josipas syn är inte alls den samma utan hon vill att barnböcker ska finnas med som planerad verksamhet.

Exempel på när de två förskolorna arbetar olika är vid läsning. Josipas läsning har ett tydligt syfte med att förklara svåra ord och vad boken handlar om. Angeliqas syfte är att läsa en bok och förmedla bokens budskap. Josipas läsning ger barnen ett utvecklat ordförråd och en förmedling av boken genom att Josipa under hela processen är med och stöttar. Angeliqas resultat kan bli att barnen får bokens budskap. Utifrån min observation med Angeliqas boksamling skulle jag säga att barnen inte fick något eftersom hon blev tvungen att avbryta för att ljudnivån var för hög i rummet.

Min undersökning visar att de två olika språkstimulerande arbetssätten skiljer de två förskolorna åt. Förskolan Vitsippan arbetar utifrån ett konkret material och vill ha ett tydligt

syfte med aktiviteterna. På förskolan Tulpanen är inte ett material så viktigt utan det är viktigare att prata och benämna händelser och föremål för barnen. Utifrån mina intervjuer och observationer har jag även kommit fram till att det inte endast är de två förskolornas arbetssätt som skiljer sig åt utan att det är stora variationer mellan hur pedagogerna ser och arbetar med språkstimulering. Angeliqa menar att ett material inte är nödvändning utan att man kan ha det ”i sig” skiljer sig väldigt mycket från Rosalie som anser att ett så konkret material som möjligt är det bästa.

Utifrån mina intervjuer kan jag konstatera att arbetssätten skiljer sig åt från de två förskolorna. Vad skulle detta kunna bero på. Rosalie och Sara som arbetar på Vitsippan tycker det är viktigt med materialet som används under språkstimulans. Dessa två är utbildade förskolelärare och deras syn från material skiljer sig från Josipa som också arbetar på Vitsippan. Josipa har hittat ett material som hon brinner för och väljer att använda det genomgående i sitt arbete. Så genom att se på utbildning på Vitsippan så är förskolelärarna mera kreativa i sitt tänkande och vill erbjuda barnen flera olika sätt för att språkstimuleras. På Tulpanen är inte detta lika tydligt. Maria som är barnskötare säger att hon tycker att det viktigaste är att mata in ord. Genom att ha det som grund är det inte särskilt pedagogiskt, för visst att det är bra med mycket ord men förståelsen till orden kommer inte med orden. Angeliqa anser inte att det endast är det talade språket som är det viktiga så hon använder sig av tecken som stöd och arbetar utefter det. Sanna arbetar inte heller utefter ett material men tycker hårt på att små barngrupper är viktiga. Utifrån dessa resonemang så är Angeliqa och Sannas syn hur språkstimulans ska vara inte så olik Marias trots att Sanna och Angeliqa är utbildade. Mitt resultat visar att alla pedagoger tänker olika om hur ett barn ska få språkstimulans på bästa sätt. Resultatet visar även att pedagogerna använder sig av sin kunskap och utbildning på olika sätt vid språkstimulering.

Utifrån min undersökning så anser jag att de två förskolorna har lokalmässigt samma resurser och pedagogmässigt likvärdigt. På Tulpanen är det fler andel utbildade förskolelärare och med det anser jag att de borde ha fler möjligheter att utbyta information mellan varandra eftersom olika utbildningar ger olika infallsvinklar och eftersom pedagogerna endast är människor så tar vi till oss saker på olika sätt. Att Tulpanen inte arbetar utifrån ett konkret material skulle kunna bero på att den förskolan har mindre pengar, detta är inte något som jag har tagit reda på till min undersökning men eftersom förskolor är beroende av pengar skulle detta kunna vara en anledning. Utifrån det materialet som Rosalie arbetar med så tycker jag inte att detta skulle kunna vara ett problem då vi kan göra ett sådant material själva.

Min studie har visat att barn med ett språk har kommit längre i sin språkutveckling än barn som har två språk som utvecklas parallellt. Svensson har gjort forskning om förstärkt språkstimulans i hemmet som visar resultatet av att barnen som får detta även får det lättare i andra ämnen (Svensson 1993:184).

Det är inte endast skillnader som jag har kommit fram till i mitt arbete. Att språkstimulans är något viktigt kan konstateras både utifrån min studie och tidigare forskning.

Slutsatser från min undersökning har jag kommit fram till att språkstimulerande arbete inte är anpassat efter individerna på de två valda förskolorna. Pedagogernas arbetssätt är snarare byggt på deras egna intressen och vad de har fått lära sig från sin utbildning. Pedagogen Josipa som till exempel brinner för böcker och hade hon arbetat annorlunda på en annan förskola där barnen har andra förutsättningar för språket? Troligen inte.

11.Käll- och litteraturförteckning

11:1 Tryckta källor

Abrahamsson, Niclas (2009). *Andraspråksinläring*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Bjar, Louise & Liberg, Caroline (red.) (2003). *Barn utvecklar sitt språk*. Lund: Studentlitteratur

Bond, M. A. & Wasik, A. B. (2009). *Conversation Stations: Promoting Language*. Diss. Michigan, University of Michigan, 2009

Dalen, Monica (2008). *Intervju som metod*. 1. uppl. Malmö: Gleerups utbildning

Hagtvet, Bente Eriksen (2007). *Språkstimulering. D. 1, Tal och skrift i förskoleåldern*. 2. uppl. Stockholm: Natur och kultur

Hagtvet, Bente Eriksen (2006). *Språkstimulering. D. 2, Aktiviteter och åtgärder i förskoleåldern*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur

Kultti, Anne (2012). *Flerspråkiga barn i förskolan : villkor för deltagande och lärande*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2012

Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/29219>

Johansson, Eva (2003). *Möten för lärande: pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. Stockholm: Statens skolverk

Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1152>

Ladberg, Gunilla & Nyberg, Ola (1996). *Barnen och språken: tvåspråkighet och flerspråkighet i familj och förskola*. Lund: Studentlitteratur

Larsen, Ann Kristin (2009). *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Malmö: Gleerup

Løken, Aud & Melkeraaen, Åse (1996). *Fånga språket!: när svenska är barnens andra språk*. 1. uppl. Hässelby: Runa

Bunar, Nihad (2010) Utbildning och mångkulturalitet - i det globala samhället i Lundgren, Ulf P., Säljö, Roger & Liberg, Caroline (red.) (2010). *Lärande, skola, bildning: [grundbok för lärare]*. 1. utg. Stockholm: Natur & kultur

Läroplan för förskolan Lpfö 98. [Ny, rev. utg.] (2010). Stockholm: Skolverket

Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2442>

Nordin-Hultman, Elisabeth (2004). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Diss. Stockholm : Univ., 2004

Svensson, Ann-Katrin (1993). *Tidig språkstimulering av barn*. Diss. Lund : Univ.

Svensson, Ann-Katrin (1998). *Barnet, språket och miljön: från ord till mening*. Lund: Studentlitteratur

11:2 Internet

<http://www.statistik.sweco.se/tabellverktyg/tv.aspx?t=a50> 1/11-2012

Erfarenhet och meningsskapande. Utbildning och demokrati 2008, vol 17, NR 3, 25-46 Tema: didaktiska undersökningar. Öhamn Johan (2008).

http://www.oru.se/Extern/Forskning/Forskningsmiljoer/HumUS/Utbildning_och_Demokrati/Tidskriften/2008/Nr_3/UoD_nr%203_2008-2%20Erfarenhet%20och%20meningsskapande.pdf

Bedömning av pedagogisk kvalitet, Förskolan i fokus Gunni Kärrby (1997)

<http://www.ped.gu.se/pedfo/pdf-filer/kaerrby.pdf>

11:3 Otryckta källor

Intervjuer:

Angeliqa 8/10-2012

Josipa 24/10-2012

Maria 9/10-2012

Rosalie 24/10-2012

Sanna 8/10-2012

Sara 24/10-2012

Observationer:

På förskolan Tulpanen

8/10 och 9/10

På förskolan Vitsippan

24/10 och 25/10